

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. А. С. МАКАРЕНКА**

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

“ЛІТЕРАТУРА Й ІСТОРІЯ”

08–11 жовтня 2020 року

Запоріжжя
2020

Заболотна К. М. ДУХОВНО-ФІЛОСОФСЬКІ МОТИВИ У ТВОРАХ ІСТОРИЧНОЇ ТЕМАТИКИ Т. ШЕВЧЕНКА..	73
Зубець Н. О. «СТИСЛІ» ЕПІГРАМНІ ТЕКСТИ В ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ П. РЕБРА.....	76
Зубець Н. О. Мусаєва Д. І. ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ТА МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРНОЇ БЕСІДИ О. ЗАБУЖКО З Ю. ШЕВЕЛЬОВИМ.....	80
Зуєнко Я. М. ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ ДОБИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В РОМАНІ Л. КОНОНОВИЧА «ЧИГИРИНСЬКИЙ СОТНИК».....	84
Ісаєва О. О. СТОРИНКИ ІСТОРІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ.....	88
Карпіна О. С. ОБРАЗИ РОСІЙСЬКИХ МОНАРХІВ ХVІІІ–ХІХ СТОЛІТЬ У ПЕНТАЛОГІЇ ВС. СОЛОВЙОВА «ХРОНІКА ЧОТИРЬОХ ПОКОЛІНЬ» ЯК ФОРМА ВТІЛЕННЯ ІСТОРІОСОФСЬКИХ ІДЕЙ РОМАНІСТА.....	92
Кирильчук О. М. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ПРОЗІ МАНДРІВ КІНЦЯ ХVІІІ–ХІХ СТОЛІТЬ.....	95
Клименко Ж. В. ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ «ЛЮДИНА І ВІЙНА» В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (11 КЛАС).....	98
Кобилко Н. А. ОБРАЗ КОЗАКА МАМАЯ: ВІД ФОЛЬКЛОРУ ДО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	103
Корнелюк Б. В. «AND EVERY TALE CONDEMNS ME FOR A VILLAIN»: ВЗАЄМОДІЯ ІСТОРИЧНОГО ФАКТУ І АВТОРСЬКОГО ВИМИСЛУ В ДОШЕКСПІРІВСЬКИХ ТВОРАХ ПРО РІЧАРДА ІІІ	105
Корпанюк М. П. ТЕМА ТА ЕСТЕТИКА ТРАГІЧНОГО В «ДІАРИУШІ АБО ЖУРНАЛІ 1722 РОКУ» М. ХАНЕНКА.	110
Костецька Л. О. Ісаєв І. Р. ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ РОМАНУ М. МАТІОС «БУКОВА ЗЕМЛЯ».....	117
Костецька Л. О. Овсяницька Г. В. ГОТИЧНІ МОТИВИ В РОМАНІ М. КІДРУКА «ДОКИ СВІТЛО НЕ ЗГАСНЕ НАЗАВЖДИ»...	120
Кравченко В. О. «КОЗАЦЬКІ ЖАРТИ» П. РЕБРА У КОНТЕКСТІ ТВОРІВ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	124
Кравченко Я. П. ЖАНРОВІ ТРАДИЦІЇ ВАЛЬТЕРСКОТТІВСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОПОВІДІ В РОМАНІ А. БРУСНИКІНА (Б. АКУНІНА) «ДЕВ'ЯТНИЙ СПАС».....	128
Крюкова Ю. Д. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОБРАЗ ПРАГИ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЧЕСЬКИХ МОДЕРНІСТІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	131
Кулінська Я. І. НЕЗЛАМНІ ДУХОМ: КІБОРГИ В НОВІТНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. ЛОЙКА «АЕРОПОРТ»).....	135
Курилова Ю. Р. РОМАН «СХІДНИЙ ВАЛ» М. БЕСПАЛОВА: СИНТЕЗ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ІСТОРІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ФАНТАСТИКИ.....	139
Кухар О. Р. ОБРАЗИ-АРХЕТИПИ В ПОЕЗІЇ С. ЖАДАНА.....	140

4. Загнітко А. Мовна особистість в епістолярному дискурсі: типологія лінгвоіндивідуацій і лінгвоіндивідуалізацій. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. Зб. наук. праць. Київ : Національний авіаційний університет, 2016. № 33. С. 58–71.

5. Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ ст. : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, 2016. 372 с.

6. Лушпинська Л. Проблема нормалізації української літературної мови в епістолярії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2000. 21 с.

7. Стернічук В. Явище інтертекстуальності в епістолярній комунікації. Лист як інтертекст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки. Літературознавство. Луцьк : Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2013. № 13. С. 103–107.

8. Чікало М. Життя – не просто існування : Листування Олекси Горбача (1956 – 1996). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlukbit_2006_1_28.

9. Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології : в 3-х т. Харків : Фоліо, 1998. Т. 2. 367 с.

Зуенко Я. М.
аспірантка
Запорізький національний університет

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ ДОБИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В РОМАНІ Л. КОНОНОВИЧА «ЧИГИРИНСЬКИЙ СОТНИК»

У суспільній свідомості кожний часовий період асоціюється з відповідними історичними постатями, котрі, міфологізовані усною народною творчістю, письменниками, філософами, стають провідниками національних і державницьких ідей і патернів та ідентифікуються з ними. Ця особливість формування уявлень про минуле спостерігалася ще за античних часів: «Для греків історія була ареною, на якій трансцендентальні цінності втілювалися у виняткових особистостях та державах, які могли слугувати моделлю для теперішнього та майбутнього. У подібного ідеалізму була «антиісторична» тенденція оцінювати людей швидше як типи й парадигми, ніж як історичні особистості» [4, с. 64].

Провідниками державницьких ідей є й відомі діячі, змальовані в романі Л. Кононовича «Чигиринський сотник»; протягом твору вони транслиують низку концептів, зокрема: свободи, відваги, зради тощо. Поза тим, їхні вторинні функції у творі полягають у формуванні відповідного історичного тла.

У «Чигиринському сотнику» йдеться про пригоди маленького джури Михася: він володіє чарівним Трояновим ключем, за допомогою якого має звільнити прикутих до сакральних локусів грішних духів із минулого, а згодом передати артефакт чигиринському сотникові Богдану Хмельницькому. Світлі й темні боги (Дажбог, Лада, Триглав, Мокоша), диви (Дана), демони (чорти, перевертні, відьми, літавиці), безсмертні люди (войовниці-поляниці, козак Мамай), прості смертні (козаки, татари, поляки, ренегати-українці)

допомагають чи шкодять хлопчикові під час його мандрів: так автор підносить боротьбу українців за незалежність на міфічний рівень протистояння добра і зла.

Художня інтерпретація історичних постатей доби Хмельниччини в романі Л. Кононовича «Чигиринський сотник» не становила об'єкт літературознавчого дослідження, що й засвідчує актуальність роботи. Метою статті є аналіз особливостей художнього зображення відомих осіб напередодні повстання Богдана Хмельницького у вищезгаданому творі.

У романі побіжно згадується низка історичних постатей: коронний гетьман Конецпольський, Северин Наливайко, гетьман Остряниця та інші, однак вагому роль відіграють лише кілька з них, а саме: Богдан Хмельницький, Іван Богун, Максим Кривоніс, Станіслав Морозовицький (Морозенко), Ярема Вишневецький. Умовно їх можна розділити на дві групи: 1) персонажі-помічники; 2) персонажі-суперники.

Окреме місце у творі посідає Богдан Хмельницький, зустріч із яким є метою всієї сповненої пригод подорожі Михася. Візуальний портрет чигиринського сотника досить скупий: «Немолодий уже був се чоловік, та міцний мов дуб; з лиця його біла несхитна воля й відвага. Щось татарське було в нім – ніс гачкуватий, очі вузькі, та світилося у них зухвальство й заводіяцтво, що тільки тим козакам притаманне, которі за порогами пробувають» [1, с. 507]. Більше уваги автор приділяє його політичним поглядам та ідейним переконанням; Хмельницький є своєрідним рупором, який транслює провідні ідеї твору: споконвічне право українців на свої етнічні території, підкріплене міфом про обітовану землю, спадковість цього права, перейняте у скіфів і русичів, незламність воїнів-українців, адже жоден із ворогів споконвіку не зміг їх підкорити: «Оджоли уділив нам Господь сеї землі святої, що по обидва боки Дніпра лежить, і став сей край зватися Україною, що значить Богом Украйна, а люд Дажбожий став зватися українцями, що значить обраний народ, звідтоді стоїть і Січ Запорозька. Приходили на нашу землю найзники – і шеремети, що Голунь узяли копієм і Заруб святий сплюндрували, і готи, що великого князя Буса і старшин його на хрестах розіпнули в Білоярі, й ромеї клятї, яких імператори да королі сюди виряджали, і гуни, що їх Атила привів безбожний, і печініги, й половці, й навала Батієва, – та ніхто з них Січу Запорозьку не зміг звоювати, залишалася вона тим краєм, звідки виходили лицарі Троянові, люд хрещений піднімали на супостата і гнали його з України!» [1, с. 518].

Постать Б. Хмельницького в художньому світі роману настільки значуща, що весь сюжет підпорядкований необхідності його залучення до козацького бунту, оскільки майбутній гетьман має стати своєрідним символом боротьби за незалежність, а його поява слугує імпульсом до збройного повстання.

Автор наділяє свого персонажа рішучістю й політичним чуттям: наказавши винищити польську заложу на Хортиці, чигиринський сотник зупинив нетерплячих козаків, готових рушити в похід проти зими, і присвятив холодну пору року пошукам союзників та укладанню воєнних альянсів. Неодноразово протягом тексту відзначалася глибока повага, яку відчували січовики, пригадуючи його колишні заслуги, відвагу, воєнну вправність, мудрість і силу волі.

Оскільки жанрова специфіка роману передбачає імплементацію в текст елементів надприродного, автор підкріплює тезу про богообраність Б. Хмельницького введенням версії про пророцтво, зроблене при його народженні: чигиринському сотникові судилося стати рятівником України.

Прикметними у формуванні уявлення про майбутнього гетьмана є обставини його першої зустрічі з головними героями твору: козак сидів на землі посеред галявини,

а поруч «Коло пенька бандура сперта була і стояв куманець – певне, з горілкою» [1, с. 507], що перегукується із класичним зображенням фольклорного Мамає, котрого О. Найден трактує як «воїна – сонячного божества, воїна-героя, воїна-ватажка, воїна – сакрального предка, воїна-козака» [2, с. 6].

Особливості змалювання постаті Богдана Хмельницького сукупно формують образ батька нації, суворого, але справедливого, Богом обраного месії, здатного об'єднати й організувати в мирний час не завжди розсудливих і дисциплінованих січовиків. Поєднання образів батька й месії не випадкове: О. Юрчук, аналізуючи український антиколоніальний дискурс (а роман «Чигиринський сотник» містить яскраво виражені антиколоніальні інтенції), називала феномен месіанства провідним у межах цієї концепції [див. 3, с. 43].

До групи «помічників» зараховуємо персонажів, які допомагають Михасеві на його шляху. До цього типу належать Іван Богун, Максим Кривоніс і Станіслав Морозовицький.

Із Богуном читач уперше зустрічається на Січі – автор описує його як заможного вдягненого чоловіка: «у жупані кармазиновому, при боці шаблюка, а на голові чорний шлик із малиновим верхом» [1, с. 64], що відрізняє січовика від «голоти». Говорячи про конкретну особу, автор у характері кожного персонажа виділяє одну значущу рису. Так, І. Богун вирізняється вмінням урегульовувати конфлікти з вигодою для себе: «Вибачай, зацний пане, – каже, хитро примруживши око, – се жарти в нас такі! У Запорожжі як шуткують, то голови розбивають одне одному... а вам і гірше може щось укоїтися!» [1, с. 65]; М. Кривоніс – запальним норовом: «Я до ротмістра, а він і балакати не хоче! А ти, каже до мене, мугиряко репаний, слухатися повинен! Мене, курінного отамана Кривоноса, мугирякою назвати? Як дав я йому, то він і ноги задер» [1, с. 115].

Поза тим, трьох товаришів об'єднує відданість Січі й спільній справі. Навіть Ярема Вишневецький відгукується про них із повагою, називаючи «щирими запорожцями» та «достеменними лицарями». Кривоніс, Морозенко й Богун допомагають Михасеві протягом мандрів, відстоюючи його не лише перед вояками князя Яреми, а й перед простими запорожцями, коли маленького козака та його наставника було неправдиво звинувачено в крадіжці січової скарбниці; востаннє читач бачить їх у лавах війська Богдана Хмельницького напередодні повстання.

До групи «суперників» належить князь Вишневецький. Якщо Богдан Хмельницький уособлює батька, месію, то в образі князя Яреми втілюється концепт «зрадник». Слід зазначити, що в художньому світі твору відречення від свого коріння є найбільшим гріхом: усі центральні антагоністи є українцями-ренегатами (Барабаш, Мурмило, Вишневецький), які зреклися своїх віри, землі, народу й добровільно стали на бік зла, причому не лише метафорично, а й буквально, адже втіленням «п'їтьми» у квазіміфології роману є Чорнобог (Триглав), котрому й допомагають колаборанти.

Використання концепту «зрадник» у романі є не випадковим: цей екзистенціал поширений у антиколоніальній літературі, в якій визначаються межі опозиційної пари «свій/чужий» і встановлюються ідентифікаційні маркери. У контексті твору зрадник – це людина, котра генетично належить до певного етносу й зростала у відповідному культурному полі, має пов'язані із цим зобов'язання, але стала на бік супротивника, що є більш травматичним, ніж очікувана агресія відкритого ворога.

Автор не заперечує вроджених талантів князя: усі його дії вирізняються рішучістю й ретельним плануванням, однак свої здібності він використовує на шкоду козацтву й «силам добра». У творі князь Ярема перешкоджає месії Михася значно більше, ніж шляхтичі-поляки: саме він організував напад татарського чамбула на хутір

діда головного героя, намагався змусити запорожців видати маленького джуру, був причетний до арешту хлопця та його «січового батька» характерника Обуха, матеріально забезпечував переслідування протагоністів Барабашем і Мурмилом.

Якщо Хмельницький є своєрідним рупором, котрий транслює ідеї й цілі «світлої» сторони, то Вишневецький – виразник політичного бачення «темних сил». Показовими є його думки щодо місця людини в суспільстві: «Живи, трудись, виконуй, що загадали, плати, що належить... Так ні ж бо, не хочуть! Козаками хочеться усім бути!.. А того не тямлять, що споконвіку заведено: шляхті – шабля, купцеві – безмін і терези, а посполитим – плуг та рало ... на тому світ стоїть! І не може бути інакше, а то зійде усе на пропасть і буде тільки руїна кругом!» [1, с. 345]. Щирий у своєму прагненні «цивілізувати дикі землі», князь справді не розуміє, чому посполиті тікають на Запорожжя, адже не усвідомлює цінності волі, що й відрізняє його від протагоністів роману. Для гордовитого Вишневецького власна вищість є очевидною, а тези козаків про індивідуальну свободу Ярема сприймає як спробу нівелювати соціальну дистанцію між шляхтичами й селянами та зруйнувати усталений і комфортний для нього лад.

Отже, у романі фігурує низка відомих постатей доби Хмельниччини (Ярема Вишневецький, Іван Богун, Максим Кривоніс, Морозенко), яких умовно можемо класифікувати як «суперників»/«помічників» протагоніста Михася; для кожної категорії притаманна певна специфіка художнього зображення. Помічники змальовані досить скупко: автор виділяє в характері кожного героя значущу рису й акцентує на ній увагу (хитрість, жорсткість тощо). В образі «суперника» князя Яреми втілюється концепт «зрадник»: незважаючи на українське етнічне походження, протягом усього твору Вишневецький докладает всіх можливих зусиль, аби завадити джурі досягти мети, а козакам – підняти повстання. Гордовитий і жорстокий чоловік, розумний і небезпечний ворог, він є виразником політичного бачення «темних сил»: відкидає право українців на незалежність і підтримує вигідну для нього кріпацьку систему. Особливе місце в романі посідає постать Б. Хмельницького, зустріч із яким є метою подорожі маленького козака. У ній реалізувався образ месії, батька нації, що характерно для антиколоніальних текстів. Вишневецький і Хмельницький є виразниками двох світоглядних парадигм, котрі протиставляються одна одній в романі: ситого спокійного життя, хай і в неволі, та свободи як першорядної цінності.

Література

1. Кононович Л. Чигиринський сотник. Харків : Ранок : Фабула, 2016. 528 с.
2. Найден О. Українська народна картина. Фольклорний та етноісторичний аспекти походження і функцій образів : автореферат дис. ... док. Мистецтвознавства : 17.00.01. Київ, 1997. 54 с.
3. Юрчук О. У тіні імперії: українська література у світлі постколоніальної теорії. Київ : Академія, 2013. 224 с.
4. Aune D. E. The New Testament in Its Literary Environment. Louisville : Westminster John Knox Press, 1987. 264 с.

